

АНОТАЦІЯ

Гайду Г.В. Право на спротив як форма реалізації реального народовладдя (теоретико-правові аспекти). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2020.

Здійснено комплексне дослідження теоретико-правових аспектів права на спротив як форми реального народовладдя. Авторкою розроблено та обґрунтовано нові теоретико-концептуальні положення щодо трансформації форм реалізації права на спротив у контексті здійснення реального народовладдя, їх змісту, суспільного призначення та правових наслідків для держави і суспільства. Крім того, у дисертаційному дослідженні надано теоретичне підґрунтя для пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з окреслених питань.

Виявлено основні правові аспекти (суб'єкт, адресат, умови реалізації) права на спротив та обґрунтовано його міждисциплінарне потрактування через дослідження поняття, генези, основних політико-правових характеристик.

Реалізація права на спротив завжди орієнтована на інститути державної влади. Концептуально саме в цьому для авторки полягає конфлікт держави і суспільства, форми втілення якого лежать в площині реалізації права на спротив як форми здійснення реального народовладдя.

Авторка обґрунтовує визначення права на спротив як невід'ємного природного права окремого індивіда чи групи індивідів протидіяти владі в активній чи пасивній формі соціально-політичного протесту, основною метою якого є гарантування і збереження законності влади і конституційності державного устрою. Прослідковано процес становлення форм реального народовладдя в історії людської цивілізації від права більшості у давньогрецьких полісах, магдебурзького права на самоврядування територією,

представницьких форм, класичних революцій, збройних конфліктів, імітаційних форм (симулякрів), соціально-політичних протестів до форм е-врядування.

З'ясовано, що політико-правові практики здійснення реального народовладдя в Україні демонструють незрілість правової культури суспільства (у тому числі й суб'єктів влади) та безпорадність правових інституцій через їх політизованість.

Авторкою підтверджена наукова гіпотеза дослідження: чим вище рівень правосвідомості громадян, тим менше можливості маніпулювати ними в інтересах інших суб'єктів і тим більше шансів у реального народовладдя стати ефективним соціальним феноменом, що обумовлює успішність демократизації політичної системи.

Продемонстровано, що конституціями більшості держав світу визнано, що єдиним джерелом влади є народ і виключним правом народу є встановлення та зміна конституційного ладу. Проте юридична наука та міждисциплінарні дослідження права на спротив так і не напрацювали єдиного підходу до класифікації форм реалізації права на спротив.

Через кореляцію підстав для реалізації права на спротив і реальних публічних форм систематизовано існуючі класифікації форм реального народовладдя та запропоновано авторську типологію цих форм. Пропонується поділ форм реалізації народовладдя за відкритістю реалізованих форм (приховані та відкриті) та за шляхами реалізації права на спротив (прямі і непрямі). Також індикаторами типологізації форм реалізації права на спротив визначені мета, форми і частота прояву, масштабність наслідків та інституціоналізація результатів.

Обґрунтовано, що протест (як форма реалізації права на спротив) є видом соціально-політичної участі з огляду на політико-правові аспекти дослідження. Він так само, як і решта форм спротиву, набуває двох основних форм: 1) ненасильницький спротив; 2) насильницький спротив. Для

ненасильницького притаманне застосування несилових методів вираження спротиву.

Доведено, що право на повстання (революцію) зазнало суттєвих трансформацій. Визначено, що класичне розуміння революції трактує її як спротив, що здійснюється відносно всієї політичної системи і реалізується як масове повстання з метою зміни конституційного порядку шляхом формування і закріплення нової влади та вирішення питання відповідальності зміненої управлінської еліти, створення інституцій чи вдосконалення вже існуючих, які б уможлилювали ефективне залучення громадян до політичної участі в діяльності держави задля зміни на краще політичної, економічної, соціокультурної систем. Право на повстання (революцію) може розглядатися як одне з найважливіших прав, що впливає з народного суверенітету.

З'ясовано, що сучасні революції XXI століття за своїми характеристиками і правовими наслідками є соціально-політичними протестами, що обумовлені неефективністю державної влади.

Доведено, що крайні форми реалізації права на спротив трансформуються в частині свого суспільного призначення. Збройні конфлікти набувають гібридних форм, терористичні акти політизуються, а революції все більше схожі на публічні соціально-політичні протести, мета яких – зміна правлячих еліт при збереженні основних принципів та інститутів управління.

Авторкою зафіксовано та доведено факт пом'якшення крайніх форм протестів у бік електронних форм спротиву та симуляцій революцій. Право на спротив (у тому числі й право на самовизначення) набуває маніпулятивних форм і використовується державами світу для формування прикордонних конфліктних зон і утримання впливу на інші держави, які не здатні контролювати інформаційний простір, державні кордони та цілісність своїх територій.

Виявлено, що за останнє десятиліття питання реального народовладдя актуалізувалося в зв'язку з виникненням та активізацією його нетипових форм в Україні та світі: поточних, як процедури е-демократії (е-консультації, е-

голосування, е-петиції, краудсорсинг), та екстралегальних, як стихійні майдани, революції, державні перевороти, сепаратизм, тероризм.

Вірогідне існування в практиках реалізації реального народовладдя правових симулякрів – явищ, що за своїми цілями, змістом і наслідками принципово відрізняються від традиційного їх розуміння. В цьому контексті авторкою запропоновано подальшим кроком напрацювання правових механізмів запобігання симулякризації суспільних відносин.

У дисертаційному дослідженні окреслено шляхи вдосконалення реального народовладдя в Україні. Законодавче закріплення механізму системи електронних петицій, яке несе із собою певний заряд потенційних можливостей демократизації відповідної країни, водночас має результатом підвищення рівня легітимності державної влади. На думку авторки, запровадження такої системи надає чіткий сигнал від влади для населення про те, що влада тепер готова вислуховувати ідеї суспільства та підтримувати найбільш популярні та життєздатні пропозиції звичайних людей.

Запропоновано закріпити в Конституції України та національному законодавстві ключові форми і правові механізми здійснення реального народовладдя, серед яких можливість ініціювання народом України обов'язкових референдумів (як всеукраїнських, так і локальних). Необхідним є надання народу України права скасовувати своїм рішенням (рішенням референдумів) будь-які нормативно-правові акти Верховної Ради та рішення органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим статтю 69 Конституції України запропоновано доповнити частиною другою, де слід закріпити вищевказане право народу.

Обґрунтована позиція, що дієвим інструментом, який одночасно може забезпечити громадян засобами ефективного та співмірного використання реального народовладдя, в тому числі з метою захисту своїх прав та свобод, а державу – засобами забезпечення реалізації прав у контексті народовладдя, є громадянська освіта. Її невід'ємна складова – правова освіта. Це довгий за часом та масштабний за ресурсами інструмент, але саме громадянська освіта

дозволить поступово, органічно та без потрясінь перейти на якісно новий рівень взаємодії держави і суспільства. Запровадження такої моделі взаємодії стане запорукою високого рівня співвідповідальності держави і громадян, відповідальності громадян за все, що відбувається в державі, залученості їх більшості до політичних процесів, високої правової культури, обізнаності щодо своїх прав та обов'язків, механізмів їх захисту та впливу на державу.

Ключові слова: реальне народовладдя, форми реального народовладдя, право на спротив, революція, петиції, громадянська освіта.

ABSTRACT

Haidu H. The right to resist as a form of realization of rule of people (theoretical and legal aspects). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the acquisition of a scientific degree of PhD in the field of 08 “Law” by the speciality 081 “Law”. – Vasyl’ Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2020.

The thesis provides a complex study of the theoretical and legal aspects of the right to resist as a form of realization of rule of people.

The author has developed and substantiated new theoretical and conceptual provisions for the transformation of forms of realization of the right to resist in the context of rule of people, their content, public purpose and legal consequences for the political system. In addition, the research provides a theoretical basis for proposals in the context of improving national legislation on the outlined issues.

The main legal aspects (subject, addressee, conditions of realization), political forms of realization of the right to resist are revealed and its interdisciplinary interpretation is substantiated through research of concept, genesis, basic political and legal characteristics of this right.

The realization of the right to resist is always focused on the institutions of state power. Conceptually, this is the conflict between the state and society, the forms of implementation of which lie in the plane of realization of the right to resist of realization of rule of people.

The author substantiates the definition of the right to resist as an inalienable natural right of an individual or group of individuals to oppose the government in active or passive form of political protest, the main purpose of which is to guarantee and preserve the legitimacy of power and constitutionality. The process of formation of real democracy in the history of human civilization from the right of the majority in ancient Greek policies, the Magdeburg right to self-government, representative forms, classical revolutions, armed conflicts, imitative forms (simulacra), socio-

political protests to forms of e-governance are covered by the author. It was found that the political and legal practices of the introduction of rule of people in Ukraine demonstrate the immaturity of the legal culture of society (including the subjects of power) and the helplessness of legal institutions due to their politicization.

The author confirmed the scientific hypothesis of the study: the higher the level of legal awareness of citizens, the less opportunity to manipulate them in the interests of other actors and the better the chances of rule of people to become an effective social phenomenon that determines the success of democratization of the political system.

It has been shown that the constitutions of most countries of the world recognize that the only source of power is the people and the exclusive right of the people is to establish and change the constitutional order. However, legal science and interdisciplinary research on the right to resist have not developed a single approach to the classification of forms of realization of the right to resist.

Due to the correlation of the grounds for the realization of the right to resist and real public forms, the existing classifications of forms of real democracy are systematized and the author's typology of these forms is proposed. It proposes a division of the forms of realization of democracy by the openness of the realized forms (hidden and open) and by the ways of realization of the right to resist (direct and indirect). Also, indicators of the typology of forms of realization of the right to resist are determined by the purpose, forms and frequency of manifestation, scale of consequences and institutionalization of results.

It is substantiated that protest (as a form of realization of the right to resist) is a type of socio-political participation given the political and legal aspects of the study. It, like other forms of resistance, takes two main forms: 1) non-violent resistance; 2) violent resistance. For nonviolent is characterized using non-violent methods of expression of resistance.

It is proved that the right to revolt (revolution) has undergone significant transformations. It is determined that the classical understanding of the revolution is interpreted as a resistance to the entire political system and implemented as a mass

uprising to change the constitutional order by forming and consolidating a new government and resolving the issue of responsibility of the changed management elite, institution building or improvement, that enabled the effective involvement of citizens in political participation in the activities of the state to change for the better political, economic, socio-cultural systems. The right to revolt (revolution) can be considered as one of the most important rights arising from the popular sovereignty.

It turned out that the modern revolutions of the XXI century, in their characteristics and legal consequences, are socio-political protests due to the inefficiency of state power.

It is proved that the extreme forms of exercising the right to resist are transformed in terms of their social purpose. Armed conflicts take hybrid forms, terrorist acts are politicized, and revolutions increasingly resemble public socio-political protests aimed at changing the ruling elites while maintaining basic principles and institutions of governance.

The author observes and proves the fact that the extreme forms of protests were softened towards electronic forms of resistance and simulations of revolutions. The right to resist (including the right to self-determination) takes manipulative forms and is used by the states of the world to form border conflict zones and maintain influence on other states that are unable to control the information space, state borders and integrity of their territories.

Over the last decade, the issue of real democracy has become relevant in connection with the emergence and intensification of atypical forms of implementation in Ukraine and the world: current, as e-democracy procedures (e-consultations, e-voting, e-petitions, crowdsourcing), and extralegal, as natural squares, revolutions, coups, separatism, terrorism.

Probable existence in the practice of real democracy of legal simulacra - phenomena that in their purposes, content and consequences are fundamentally different from their traditional understanding. In this context, the author proposes a further step in the development of legal mechanisms to prevent the simularization of social relations.

The research proposes tools for improving real democracy in Ukraine. Legislative consolidation of the mechanism of the system of electronic petitions, which carries with it a certain charge of potential opportunities for democratization of the country, at the same time results in increasing the level of legitimacy of state power. According to the author, the introduction of such a system sends a clear signal from the authorities to the population that the authorities are now ready to listen to the ideas of society and support the most popular and viable proposals of ordinary people.

It is proposed to enshrine in the Constitution of Ukraine and state legislation the key forms and legal mechanisms for realization the rule of people including the possibility of initiating legislative referendums by the people of Ukraine (both Ukrainian and local). It is necessary to give the people of Ukraine the right to repeal by their decision (referendum decision) any normative legal acts of the Verkhovna Rada and decisions of local self-government bodies. In this regard, it is proposed to supplement Article 69 of the Constitution of Ukraine with the second part, which should enshrine the above-mentioned right of the people.

There is a founded position that civic education is an effective tool that can provide citizens with the means of effective and proportionate use of rule of people, including to protect their rights and freedoms, and the state – a means of ensuring the realization of rights in the context of democracy. A legal education is an integral part of it. It is a long-term and large-scale tool, but it is civic education that will allow us to gradually, organically and without shocks move to a qualitatively new level of interaction between the state and society. The introduction of such a model of interaction will guarantee a high level of co-responsibility of the state and citizens, responsibility of citizens for everything that happens in the state, involvement of the vast majority in political processes, high legal culture, awareness of their rights and responsibilities, mechanisms for their protection and influence.

Key words: *rule of people, right to resist, revolution, petitions, civic education.*

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

- **статті у наукових фахових виданнях України:**

1. Гайду Г.В. Право на спротив як форма реалізації реального народовладдя. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 44-60.
2. Гайду Г. Стан наукової вивченості права на спротив як форми реалізації реального народовладдя. *Правова держава*. 2020. №38. С. 10-19.

- **статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:**

3. Гайду Г. Конституційні форми реалізації народного волевиявлення через референдум та виборчий процес. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Vol. 5. Iss. 4. P. 105-113.
4. Гайду Г. Трансформація форм реалізації права на спротив в сучасних умовах. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Vol. 7. Iss. 2. P. 196-202.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Гайду Г. Актуальні аспекти наукового дослідження реалізації реального народовладдя // Всеукраїнська науково-практична конференція «Весняні юридичні читання – 2020» Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Вінниця, 2020. С. 10 – 11.
2. Гайду Г. Деякі проблеми реалізації права на спротив в інформаційному суспільстві // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти (Канада, Монреаль). Видавництво: СРМ «ASF». 2020. С. 88 – 90.
3. Гайду Г. Нетипові форми реалізації народовладдя як елемент співуправління у публічній сфері. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» (15 травня 2020 р.). Львів, 2020. С. 19 – 20.

4. Гайду Г. Громадянська освіта як інструмент вдосконалення реального народовладдя в Україні. Міжнародна наукова конференція «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії». (Суми, 22 травня 2020). Суми, 2020. С. 79 – 80.